

BRITA FOGED RANDI MARKUSSEN

Intervjun som kunskapsproduktion

*Den kvalitativa intervjun
beskrivs och analyseras som metod för att
synliggöra kvinnors vardagsliv. Kvinnornas egna
berättelser som växer fram i en spontan dialog reflekterar
det komplexa samspel av faktorer och den kunskaps-
process som ligger bakom den enskilda
kvinnans val av arbetstid.*

Vi sitter hemma hos Lisbeth en vårmorgon 1981 och intervjuar henne för andra gången för projektet 'Arbetstid och kvinnoliv'. Lisbeth är 32 år, hon är gift och har två barn. Vi har just talat om hennes erfarenheter som dagmamma och mor, och om de kunskaper det har gett henne om hur barn och vuxna fungerar och utvecklas. Lisbeth har de senaste åren därefter arbetat deltid i ett snabbköp. Anledningen till att hon gjorde det var att hon längtade efter att komma ut bland vuxna människor. Vi frågar henne om hon tycker att hon har mer känsla för vad hon kan och vad hon inte kan när hon är ute på arbetsmarknaden.

Lisbeth: Ja. Det är något som jag gått och tänkt på sen sista kursen eller vår senaste intervju. När jag arbetade borta, när jag just slutat skolan, då var det så många saker som jag var osäker på. Det var så många saker som gav mig komplex och jag tänkte: nej, det är bara jag som är sådan – alla andra är kalla och dom klarar allt, va! Och om man sen snackar med folk så stämde det ju inte alls. Man har lite av varje i sig, en del kan man, annat inte.

Men så har jag också kommit på en annan sak som betyder mycket och det är hur gammal man är. Det har jag aldrig tänkt på förrän nu.

Int: Det har du tänkt på nu under senare år?

Lisbeth: Ja, eller nej, senare år, sista veckan! För att förr kunde man väl vara helt tillintetgjord för något, när man kom hem och tänkte: gud hjälpe mig, vad lever jag för, man kan ju ingenting, allt går snett och allt är dumt. Och så tänker man: nå vad är det här för något. Det klarar du aldrig. Nu går man inte hem och är tillintetgjord för det. Nu tänker man: nå, skit i det, i morgon är det bra igen. Men det är också

för att om man möter någon som är yngre än en själv, de ser i alla fall upp till en. Det gör det samma, det är bara åldern alltså. Man behöver inte kunna något särskilt.

Så är det cheferna. De har ju alltid varit lite förmer än en själv. Nu är man själv jämngamla med dem, så det betyder inte så mycket. Man kan ju gott föreställa sig hur de har det med sig själva. För det är då inte säkert att de alltid tror de räcker till. Så tycker jag också det är roligt att någon gång veta lite mer än de andra.

Int: Vad tänker du på?

Lisbeth: Jo, men om alltså – om jag frågar föreståndaren om ett eller annat och han inte kan svara. Då tänker man: det kan väl inte stämma?

Int: Nej, men du vet.

Lisbeth: Ja. Vi har mycket roligt på avdelningen nu, för sen jag blivit intervjuad så var de väldigt nyfikna. De ville ju gärna veta vad vi pratat om. Då tänkte jag: nej, det kan du inte berätta för det är svårt. Vi har ju pratat om så mycket. Och så sa jag till dem: det kan kvitta tills det kommer i tryck. (Lisbeth tänker på den kopia av intervjun som hon på förhand vet att hon ska få av oss.) Då ska jag själv se och sen kan ni göra det. Och då sa de: nå men vad sa du om oss? Då sa jag: nej det... Det ville jag ju inte säga riktigt, så nu tror de att jag sagt en massa.

Int: Du har inte berättat något?

Lisbeth: Nej. Det är som om jag har lite makt över dem, så de är nog snälla tills intervjun är klar.

Och så har det varit en del med, – ja, det var rätt roligt. Det var häromdagen en som sa ett ord, jag avbröt honom genast: vad betyder det? Då stod han där: jamen, jamen han visste

nog vad det betydde men han kunde inte förklara det.

Så, har det varit denna veckan: se upp med att använda främmande ord som ni inte beripper!

Något ska vi ju få tiden att gå med när vi står där. Det är mycket roligt. Det kan vi nog lära oss något av allihop. Ibland har vi också slagit vad om saker och ting. Så går vi hem och slår upp det i en ordbok.

En gång var det något med en fågel som vi såg på gården. Det var en slags mås, det var jag helt säker på. Men den var jättestor. Och vi kunde inte enas om vad det var. När jag kom hem gick jag på biblioteket för att ta reda på det.

Int: Det där med ålder har jag själv tänkt mycket på.

Lisbeth: Förr i tiden var jag alltid rädd för det. Alltså, när man blir äldre, det är nog inte trevligt. Men det tror jag inte i dag. Jag tror faktiskt det är en fördel.

Int: Jag vet inte om det är något speciellt för kvinnor, men jag kan i alla fall mycket väl leva mig in i det du säger.

Lisbeth: Nej, men det är också något med män och kvinnor. Man kan inte jämföra dem för de är mycket olika.

Int: Tycker du också det märks på din arbetsplats?

Lisbeth: Ja.

Int: Kan du säga något om på vilket sätt?

Lisbeth: Ja, det kan jag, för män de vill gärna spela stora... Men det med män och kvinnor, det är något som säger, att män ska vara stora och starka och inte gråta. De ska klara av allt möjligt. Kvinnor är bara såna mesiga typer som sätter sig ner och lipar för ingenting. Och de kan ingenting. Och det är männen som bestämmer. Det är ju inte rätt.

Int: Sätter sig någon ner och gråter på din arbetsplats?

Lisbeth: Nej. Det gör de inte. Men man kan gott föreställa sig att de gör det kanske när de kommer hem. Förr i tiden då kunde jag själv också ibland sätta mig ner och tycka: nej gud vad det är synd om dig att du ska gå här hemma. Nej, vad trist det är alltihop, eller hur?

Int: Den känslan, tycker du att den...

Lisbeth: Den har försvunnit. Det är också så att när man pratar med andra så är man helt plötsligt mer värd för att man har börjat jobba. Då gör det detsamma vad man gör, om man så bara är städfru eller något sånt. Om man går hemma och passar barn, jamen passa barn –

det säger de flesta – jamen passa barn det är ju inget arbete.

Samtalet flöt fritt och obehindrat med Lisbeth i hög grad som den drivande tills bandet plötsligt tog slut. En och en halv timme hade gått och vi hade helt glömt att vi satt på kaffe.

Vi intervjuade sammanlagt 40 kvinnor om deras erfarenheter av lönearbete och familj, och om deras uppfattning om sin vardag som helhet. Vi är särskilt intresserade av att undersöka vad arbetstidens längd betyder för kvinnorna och hur de själva ser på sitt dubbelarbetande liv och utifrån vår synvinkel sett, kvinnornas förtryckta ställning i samhället.

Vi träffade Lisbeth på hennes arbetsplats. Egentligen kom vi för att få tag på en annan av de anställda kvinnorna. Vi berättade om vår undersökning och flera kvinnor på avdelningen blev nyfikna. Lisbeth läste igenom vårt introduktionsmaterial där vi berättar både om oss själva, vår familjesituation, om själva undersökningen och om vad vi har för avsikt med den. Lisbeth erbjöd sig själv att vara med.

Hon är en av de relativt få kvinnor vi intervjuade som arbetat hemma en tid. Att återkomma ut på arbetsmarknaden har hon upplevt som ett stort erkännande av sig själv och som en möjlighet att använda de erfarenheter hon fått som dagmamma och de tankar om sig och tillvaron hon tänkt under den tiden. Vi är i första hand intresserade av hennes nuvarande situation, men också av hennes tidigare liv och av hur hon har det med sig själv.

Lisbeth är exempel på att intervjuerna tydligt kan vara en medvetandegörande process – inte så mycket på grund av oss som intervjuare – utan för att hon själv går in i processen och använder den som en möjlighet att fundera på sig själv och sitt vardagsliv. Hon upplever att de teman vi sagt att vi är intresserade av att få veta något om är relevanta för henne. Samtidigt litar hon så mycket på oss att hon låter oss lära känna henne genom intervjuerna.

Liksom de andra intervjuades Lisbeth två gånger. Första gången om möjligt un-

der arbetstid och på arbetsplatsen, andra gången hemma hos dem själva. Lisbeth upplever att hon lärt sig något och karakteriserar den första intervjun som kurs. Under de följande fjorton dagarna har hon skärpt uppmärksamheten på en rad förhållanden både på arbetet och hemma och sin uppfattning av sitt eget liv och sätt att fungera på.

Intervjun som en dialog

Vi har valt en intervjuform där det gäller en dialog med frågor och svar som erinrar om vardagens samtal. Vi har medvetet önskat att själva intervjusituationen skulle vara informell, bland annat genom att också vara öppen om oss själva. Vi hade inte på förhand en fast, formaliserad rad frågor som skulle gås igenom. Den intervjuades gensvar var avgörande för såväl situationen som för själva intervjun. Det betyder inte att dialogen var ostrukturerad, utan att frågornas konkreta form berodde på hela relationen mellan intervjuaren och den intervjuade. Avsnittet ur intervjun med Lisbeth, som är från slutet av den andra intervjun, visar att dialogen kan anta olika former och att det ömsesidiga gensvaret ges på många olika plan.

Det är inte tal om en formell fråga-svarstruktur, dialogen löper utifrån associationer.

Det gäller Lisbeths egen tankegång; den går från hennes erfarenheter av barns utveckling, som hon överför på vuxna. Vi tar upp tråden genom att associera till hur det tar sig uttryck på hennes arbetsplats. Hon associerar inte enbart till sin nuvarande arbetsplats, utan även till sina tidigare erfarenheter på arbetsmarknaden. Detta leder in henne på tankar om ålderns betydelse. Det är långt ifrån enbart vi som utfrågar som tar upp nya teman, utan också hon själv, och hon utvecklar dem med exempel. Vårt svar består av delvis instämmande kommentarer om att vi förstår vad hon menar. ('Nej, men du vet det') och av att visa hur vi själva upplevt det som hon pratar om. Innan vi har hunnit tänka tanken till slut och formulerat den till en fråga,

fortsätter Lisbeth själv att associera vidare på skillnaden mellan män och kvinnor.

Utskriften som bara har redigerats lite, framhäver att det är skillnad på tal- och skriftspråk. En vanlig reaktion bland de intervjuade var att de tyckte det lät platt när de läste en kopia av utskriften. Detta berodde på att i en skriftlig återgivning av en muntlig dialog ryms inte den kommunikation som ägde rum under processen, genom att minspel, gester och liknande som används för att understryka det som sagts, inte är med. Men det berodde också på att vi i dialogerna står nära själva tankeprocessen, i motsats till en skriftlig uttrycksform som är uttänkt i förväg med hänsyn till att den ska kunna läsas. Det processorienterade är en väsentlig aspekt av den kunskapsproduktion som äger rum under intervjun och, som vi kommer in på senare, har det konsekvenser för analysen och det sätt som den angrips på. Det är både den intervjuades och intervjuarens tankeprocesser som är innehållet i intervjun, men det är den intervjuade som står i centrum. Det gemensamma intresset är att få fram hur hon handlar och tänker. Våra frågor och anmärkningar om oss själva ska ses i detta sammanhang. Dialogen är inte i första hand ett ömsesidigt utbyte av synpunkter, tankar m.m. Vår funktion är i hög grad att vara åhörare till den intervjuades berättelse.

Detta betyder inte att dialogen bara är spontan. Vi hade på förhand fastlagt vissa bestämda temata som dialogen skulle röra sig runt. Vi kontaktade inte kvinnorna utifrån en föreställning att vi under sex timmars samvaro och tre timmars intervjutid skulle kunna få veta allt om dem, utan med hänsyn till att få veta något om några få bestämda temata. Vår intention är att belysa deltidspenningen inom HK-området (Handels- och kontorsanställda) genom att undersöka vad arbetstidens längd betyder för kvinnornas arbetsliv och familjeliv. Det har därför varit viktigt för oss att fråga om erfarenhetsprocessen när arbetstiden fastställs. Det viktigaste temat om arbetslivet var strukturerat runt arbetets innehåll, relationerna till kollegor, till

arbetsledningen och till facket. Runt familjelivet var temat den enskilda kvinnan förhållande till eventuell man och eventuella barn, till hushållsarbetet, arbetsdelningen i hemmet och hennes fritidsaktiviteter. Därutöver hade vi ett tema som kallades kvinnornas 'egen historia', där de fick berätta kort om den familj de kom ifrån, deras tidigare arbetskarriär och deras eget sociala liv.

Vi talar på förhand om detta för den intervjuade för att på detta sätt skapa ett gemensamt associationsrum och en situation som var tillräckligt öppen, för att hon skulle ha möjlighet att ta med allt som hon tyckte var relevant i sammanhanget och som hon hade lust att berätta.

Intervjun som fristad

Det var inte bara Lisbeth som hade stor lust att berätta. Flera kvinnor uttryckte efter intervjun att det hade varit en spännande upplevelse att vara med. En sa t ex: 'Det är roligt och mycket trevligt att berätta om allt det som man gör varje dag men som man aldrig pratar om.'

Man kan fråga sig vad det är som gör att kvinnorna visar intresse för ett så förhållandevis abstrakt sammanhang, som det att vi kommer och utifrån ett vetenskapligt och kvinnopolitiskt intresse är intresserade av 'att skaffa material som kan användas till att förbättra kvinnans situation på arbetsmarknaden', som vi uttryckte det i vårt introduktionsblad till kvinnorna. Om kvinnorna sa ja – det var några som sa nej – och om intervjun blev lyckad, berodde mer på deras egen lust att berätta, men också på hur den personliga kontakten var mellan dem och oss. Denna typ av intervju bygger i hög grad på ett omedelbart ömsesidigt förtroende.

Intervjuerna har å ena sidan arrangerats och iscensatts av oss. Å andra sidan har vårt äkta intresse för deras kvinnoliv och det faktum att vi själva är kvinnor haft betydelse. Vi frågar som kvinnor med utgångspunkt i våra egna erfarenheter andra kvinnor om deras erfarenheter. För oss har det varit en spännande upplevelse och en klagörande process att under hela tiden

och i analysen få synliggjort och identifierat likheter och olikheter vad gäller villkor, personliga val och sättet att handla.

Vårt intresse gäller dem varken enbart som arbetskraft eller enbart som fackföreningsmedlemmar utan som kvinnor sedda utifrån de förutsättningar som bestämmer dem och på många sätt också oss själva, i dagens samhälle. Själva intervjusituationen är därför på ett sätt en fristad, genom att den *inte* ska användas i ett bestämt institutionaliserat sammanhang eller intresse. Text i arbetsgivarnas eller fackföreningens eller för den delen i det offentliga och därmed inte i ett sammanhang där kvinnorna kan ha erfarenheter av bestämda förväntningar eller snävare strategiska intressen av att säga något bestämt.

Där fanns de som just såg denna fristad som en strategisk möjlighet att berätta erfarenheter som sällan blir offentliga. De satte sig ned och talade inför bandspelaren och oss utifrån en tydlig känsla av att de hade något väsentligt att berätta, antingen om förhållandena på arbetsplatsen, i fackföreningen eller i sitt privatliv. Från början såg de intervjun som sin möjlighet att berätta om detta.

Intervjusituationen utifrån analytisk synpunkt

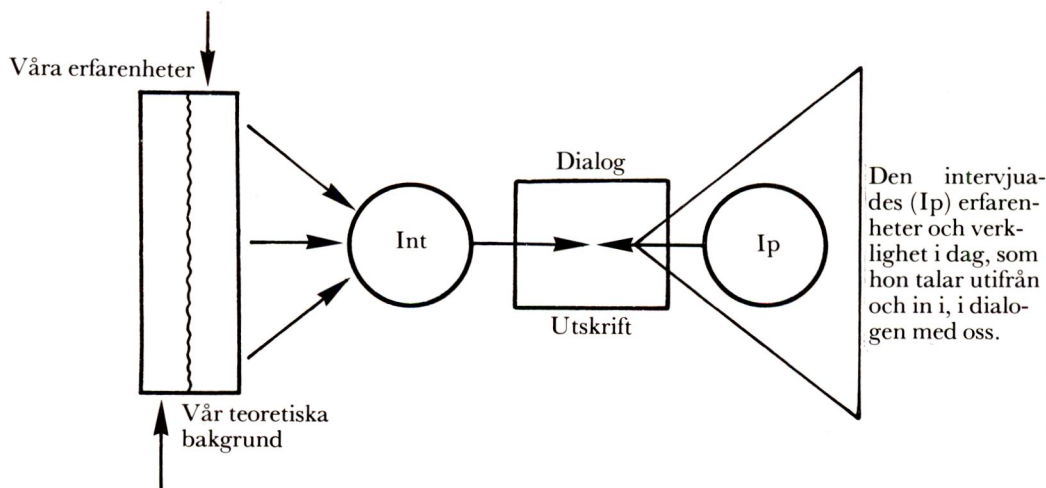
Med det synsättet på själva intervjusituationen och på den produktivitet och kunskapsproduktion som sker här uppfattade vi inte de intervjuade som mer eller mindre manipulerbara objekt. Vi har inte heller uppfattat oss själva som neutrala, men som initierade, utan att för den skull helt kontrollera situationen. Utifrån denna förståelse av relationen i intervjun har vi inte velat löpande sammanfatta den intervjuades framställning av sin verklighet, för att därefter hålla upp för henne vår förståelse av det som hon berättat, för att via detta kontrollera och få henne att själv kontrollera sin framställning.

Vi har efter hand i själva intervjuprocessen satsat på att hela tiden leva oss in i hennes berättelse och samtidigt ha en distans till den och en överblick utifrån de

ämnesområden vi skulle gå igenom tillsammans i det två intervjuerna. Vi ser inte frågan om det sagdas riktighet som ett problem som ska kontrolleras under intervjuinspelningen.

Detta sammanhänger både med att det vi önskar analysera är just kvinnornas *egna* framställningar av sin verklighet, och med att intervjurelationen inte bara är ett medium för framställningen. Intervjurelationen är en del av själva intervjun, som efter det att den ägt rum kan analyseras i enlighet med och som del av de mer innehållsmässiga sidorna såväl i bandmaterial som utskrifterna av det.

Följande modell har varit oss till hjälp att hålla isär alla intervjusituationens delar:

Frågan om trovärdighet och giltighet har vi inte i första hand tagit in i intervjuupptagningen. Vi har i högre grad ställt den i bearbetningen och analysen efteråt.

Huvudsaken för oss är att när utskriften (plus band) efter intervjuinspelningen ska bearbetas så finns flera strukturella skikt som kan tas med i analysen. Hennes verklighet, som vi vill analysera, framgår inte bara av de faktiska upplysningarna, utan även av hur hon uttrycker dem. Det hon säger innehåller inte bara en kunskap, utan är i sig själv som helhet en kunskap som kan analyseras. Förhållandet mellan den kunskap som produceras under intervjun om den intervjuades verklighet och den in-

tervjuades själva verklighet är väsentlig och behandlas nedan.

Förhållandet mellan intervjun och verkligheten

Det citerade korta avsnittet ur intervjun med Lisbeth kan användas för att belysa förhållandet mellan den kunskap som produceras i intervjun och hennes vardagsliv, eftersom det här framstår mycket konkret.

Lisbeths kollegor på arbetsplatsen vet att hon intervjuas och att vi bland annat ska tala om arbetsplatsen och hur de har det inbördes. De är nyfikna – inte på undersökningen och vad vi ska publicera – utan direkt på vad hon sagt om dem. Lisbeth solar sig lite i detta intresse, samtidigt

som hon gör oss uppmärksamma på att detta inte är mer speciellt än att det är ett samtalsämne bland många andra. 'Något ska vi ju ha att fördriva tiden med när vi står där' som hon säger. Hennes kollegor anspelar på att intervjun som en situation utöver den vardagliga miljön ger en möjlighet till mer eller mindre intima eller privata förtroenden, som kanske inte kommer fram dagligen, en möjlighet att hon säger vad hon 'egentligen' tycker om dem och arbetsplatsen.

Själv upplever hon emellertid inte någon gräns mellan olika sätt att tala till dem eller oss på. När hon inte berättar öppet om vad hon har sagt så är det för att 'det är ju

svårt. Vi har ju pratat om så mycket'. I stället utnyttjar hon den utskrift av intervjun som hon, liksom de andra fick, och använder därigenom intervjuerna för sitt eget syfte i sin egen vardag, oberoende av själva undersökningen.

Detta säger självfallet något om Lisbeth och hennes sociala sammanhang att hon inte skiljer mellan sitt eget sätt att vara och tankar i intervjusituationen och i vardagen i övrigt. Hon spelade t ex upp intervjubanden för sin familj för att höra vad de tyckte om det hon sagt. Och det intresse som hennes kollegor visar säger en del om hennes arbetsplats och om deras förhållande till varandra. Men samtidigt understryker det att den kunskap som skapas i intervjusituationen inte är helt slumpmässig i förhållande till den intervjuades vardagsliv och sätt att fungera på i det.

Rent språkligt kommer det till uttryck genom att hon i samtalen med oss refererar samtal med personer i sin dagliga omgivning och med sig själv. Det är ett berättardrag som går igen i många av intervjuerna, och det visar sig ofta när det gäller något som ligger den intervjuade mycket varmt om hjärtat eller något som hon har ett omedelbart förhållande till.

Det är ett drag som understryker att det som den intervjuade säger och hela hennes förhållningssätt i intervjun i grund och botten bestäms av hennes tidigare liv och inte av intervjusituationen. Det framkommer också direkt i andra intervjuer. Lissie kommenterade t ex intervjusituationen mitt i intervjun på följande sätt:

Lissie: Det är också för att jag menar att jag är besvärlig att få hit (till intervjun). Det skulle vara en hel massa samarbete och sånt. Och jag är speciell när det gäller det, jag kan inte sätta andra i arbete, jag är en enstöring.

När Lissie överhuvud överväger huruvida vi har några förväntningar på vad hon vill säga som skiljer sig från vad hon faktiskt har på hjärtat och vill säga, så beror det inte bara på det intryck hon kan ha fått av oss, utan på att hon i sin vardagsmiljö vant sig vid att hon är annorlunda. Hon föredrar t ex att arbeta ensam även om det

gör arbetet rätt pressande, eftersom det annars skulle betyda att hon fick en överordnad position i förhållande till andra. Hon föredrar t ex också att hennes man och barn inte hjälper till i köket, och upplever sig också här som 'bakvänd' eftersom hon är på det klara med att hon skiljer sig från den 'allmänna' meningen om hurdan arbetsdelningen i hemmet borde vara idag och vad kvinnorna vill.

I intervjusituationen använder hon oss som avstamp för att markera sina egna åsikter, men hennes skäl till detta ligger utanför intervjusituationen och vi var, som hennes reaktion också klargör, inte intresserade av att få några särskilda synpunkter framförda – då hade vi inte behövt en intervju – utan vi var fundamentalt nyfikna på att få veta hur hon hade det och varför.

Ilse kom in på intervjusituationen på ett underfundigt och direkt sätt. Hon är anställd på en parfymavdelning och i början av andra intervjun hemma hos henne utspann sig följande dialog:

Ilse: ... bortsett från det, så har jag en fråga till er. Hade ni räknat med att jag såg ut så här när ni kom hit?

Int: Nej, vi pratade i telefon i går om du kanske hade make up i dag. Jag sa att jag undrade hur du såg ut när vi träffar dig hemma, särskilt i håret, som jag var mycket imponerad av. Jag undrade om du hade det så hemma.

Ilse: Jag brukar se ut som jag gör nu när jag är hemma. Jag har aldrig make up eller så. Men jag sa till min man: nu tvättar jag håret så jag är extra fin när de kommer, så kan de se hur jag också kan se ut.

I första intervjun kunde Ilse både se och höra att vi inte har något särskilt nära förhållande till kosmetikvärlden. Hon har inget behov av att försvara sitt eget intresse och sin egen funktion i varuvärlden. Hon är van vid andra kvinnors, bl a de andra expediternas, reaktioner på parfymexpediternas perfekta ansikten och make up-fasader. Det berör varken hennes professionalism och kärlek till yrket eller hennes professionella distans till det. I dialogen med oss utspelas vad hon är van vid i många andra sammanhang och hon an-

vänder tillfället till att tala om vad hon tycker om det.

Både Lisbeths, Lissies och Iلسes utgångspunkt ligger i erfarenheter som finns utanför själva intervjusituationen, men som ingår i och utvecklas direkt i själva dialogen. Exempelns understryker likaså att de inte bara talar utifrån sin vardagliga omgivning, utan mer eller mindre direkt också till den. I Lisbeths fall sker det mycket konkret, genom att hon använder sin intervjuutskrift och banden direkt i sin vardagsmiljö. I andra fall kommer det till uttryck mindre direkt och framgår bara implicit i samspelet mellan det sagda och dess kontext. Om en av de intervjuade inte bryr sig om att tex hennes arbetsgivare eller hennes man får veta vad hon sagt, så kan det både handla om henne själv men också om de villkor som hon existerar i. Hurdana sammanhangen är mellan de olika skikten i texten måste avgöras genom att se på intervjun som helhet och man kan inte generalisera däröver på förhand.

Vardagen som intervjustruktur

En viktig problemställning i projektet är vilken betydelse arbetstidens längd har för kvinnornas vardagsliv och på vilket sätt arbetstiden bestäms.

Därför är det viktigt att få vardagliga handlingar och göromål och processerna kring bestämningen av arbetstiden konkret beskrivna. För att i intervjun fastslå kvinnornas faktiska tidsanvändning använde vi en dags förlopp som ledtråd och berättarstruktur i några av temana. Både genom att konkret fråga när väckarklockan ringer och vad som sker då och genom att få kvinnorna att konkret beskriva vad arbetet under en dag består i. Valet av denna struktur grundades också på att vi både under intervjun och efteråt önskade hålla kvar samspelet mellan kvinnornas faktiska handlingar och deras uppfattning av dem.

Den grundläggande idén med att dra fram kunskap om kvinnosituationen och synliggöra kvinnovärlden genom en analys av kvinnornas egna framställningar av sitt vardagsliv är att nå fram till en framställning som bibehåller den reellt existerande

komplexiteten. Många upplysningar om kvinnors situation kan fås på andra sätt. Fördelen med en kvalitativ intervju är att de här förmedlas genom en personlig kunskapsprocess.

Likväl är det inte den enskilda kvinnan som, psykologiskt sett, i första hand intresserar oss. Vårt huvudintresse är inte att in i minsta detalj kunna förklara varför just hon klarar sig. Vi vill ha svaret på hur hon klarar sig och jämföra det med hur de andra klarar sig.

I kvinnornas berättelser kommer de mer eller mindre spontant, eller initierade av oss, in på kunskapsprocesser. Dessa är i regel bundna till eller har sin utgångspunkt i konkreta situationer eller upplevelser.

I detta projekt har det inte varit minst viktigt för oss att dra fram hela kunskapsprocessen bakom den enskilda kvinnans arbetstidsbestämning. Detta är centralt inte bara för kunskapen om kvinnors faktiska arbetstid, utan även för att den stora variationen i kvinnors arbetstid uttrycker både kvinnornas och arbetsgivarnas olika tolkningar av kvinnors försörjningsfunktion. Nedan ska vi ge några exempel på hur kvinnornas egna berättelser synliggör komplexiteten i arbetstidsbestämningen.

Marianne – myten om det fria valet!

Marianne: Jag har nyss fått en timme mer, från fem till sex timmar varje dag. Det är för att Jan blivit avskedad så många gånger, och när man nu satt sig i ett dåligt hus med en fänig fast hyra bara för att bo där, så är man ju tvungen att dra hem pengar. Och de betalar ju bra.

Det är karakteristiskt för Marianne att hon själv har stor möjlighet att bestämma sin arbetstid på kontorsarbetsplatsen.

Marianne: De är de mest flexibla – jag har haft så många olika arbetstider och arbetsförhållanden på den firman som man överhuvud kan tänka sig. På eftermiddagen och på förmiddagen, tre hela dar i veckan och fem timmar om dan och nu har jag alltså sex timmar om dan.

Int: Varje gång på egen begäran?

Marianne: Ja, jag började med att arbeta på eftermiddagen, och det skulle jag gärna göra igen. Så fick jag möjlighet att rycka in när en reste. Så ryckte jag in på hennes förmiddagsplats på bokföringen. Så flyttade jag till en

annan avdelning och där jobbade jag fem timmar. När vi sen flyttade hit ut hade vi lite skral ekonomi så det var mest praktiskt att Jan och jag samåkte så jag arbetade tisdag, onsdag och torsdag. Men det gick inte ihop med Mortens dagis, och så ville de gärna att jag skulle gå ner till halvtid varje dag i stället.

Int: Dagiset?

Marianne: Ja, det var faktiskt ett direktiv däriifrån.

I de erfarenheter som Marianne beskriver här är flera olika faktorer inflytande på bestämningen av arbetstiden tydliga. På vår entydiga fråga om deltiden och arbetstidsförändringar generellt varit hennes egna önsknings svarade Marianne ja. När svaret utvecklas beskrivs processer som kommer entydigheten i frågan på skam. Den stora frihet som Marianne upplever i förhållande till arbetsplatsen innebär inte en total frihet. Hon pekar på några av de faktorer som hon upplever bestämmer hennes vardag. Hon upplever dels krav från dagiset, som utan vidare sammankopplarbarnets behov med hennes arbetstid. Dels krav som ställs av en gemensam ekonomi med en tidvis arbetslös man.

Marianne jobbar deltid. Det kallas kvinnors eget val av arbetstid när det inte är arbetsgivarna utan kvinnornas hela livssituation som betingar det. För Marianne är det inte först och främst ett personligt val, utan en fråga om att få flera olika samhällsligt betingade krav att gå upp i en högre enhet. Arbetsgivaren är flexibel, – det är även Marianne. Implicit framgår också att det råder en arbetstidshierarki på arbetsplatsen. Möjligheten att ändra på arbetstiden beror på antalet tjänsteår och på själva jobbet. Därtill kommer att Marianne är duktig i sitt arbete och att arbetsgivaren vet det och vill behålla henne.

Marianne är samtidigt ett exempel på hur flexibel en faktor, arbetstiden, kan vara för en del kvinnor. Det är ett genomgående drag hos de flesta av de intervjuade att de under sin tid på arbetsmarknaden haft många olika arbetstider, som skiftat såväl vad beträffar längden som arbetstidens förläggning under dagen och på olika dagar och veckor.

Ilse – det diskreta tvånget

Ilse är en av de kvinnor som enligt statistiken jobbar deltid när de får barn. Om man ser det utifrån hennes egen berättelse är det emellertid inte så enkelt.

Ilse: Jag jobbade heltid tills jag fick barn. Så började de arbeta in oss på det där att ta en fast fridag. Så är det inte heltid och så har de oss lite mer i klämman.

Int: Hur så tex?

Ilse: Jo, om det är en eller annan förhandling – heltiderna kan man ju inte göra mycket åt med övertid och sånt. Det är lite lättare att pressa oss andra, bara vi har lite färre timmar.

Men eftersom jag då fortfarande var försörjare så trodde jag inte att jag skulle klara det ekonomiskt. Men när det så kom en löneförhöjning så säger min chef, att hon har räknat på det, och ville jag inte ha en fast ledig dag var måndag, för löneförhöjningen skulle kompensera den lediga dagen, så jag skulle inte märka av det ekonomiskt?

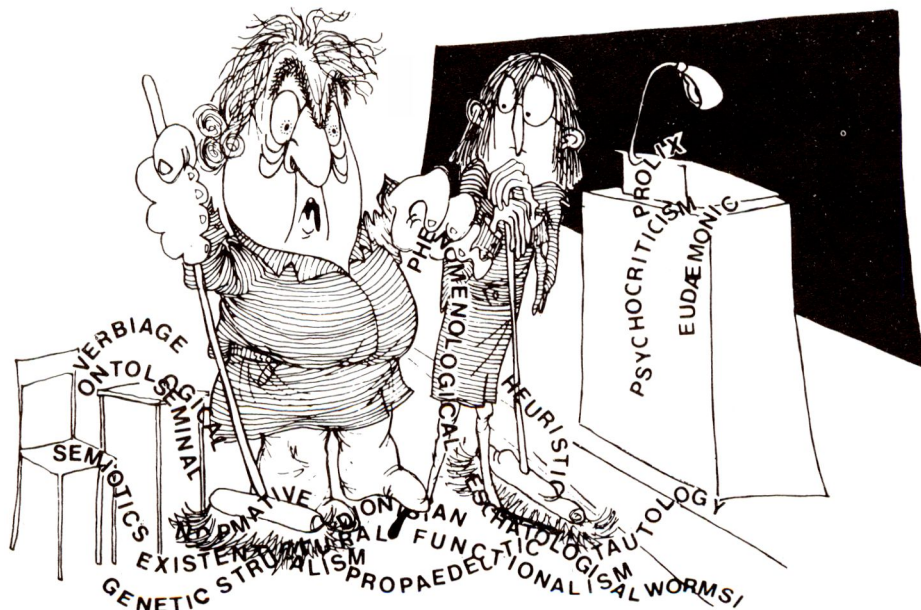
Och så pratade vi om det hemma och så säger min man att jag tycker du skall göra det annars får du inte träffa Jens så mycket, när du är borta varje dag. Och det får man ju faktiskt inte heller. Och så gjorde jag det.

Jo, förresten återopade hon också att så hade jag ju den måndagen när vi en gång varannan månad reser hem till min mans familj som bor på Själland.

Men i och för sig tycker jag det är bra. Idag vill jag inte byta.

Av citatet framgår att det inte är någon bestämd utfrågningsteknik som här är avgörande för hur tydligt processen bakom Ilses minskade arbetstid beskrivs. Det som avgör att Ilse idag, sju år efteråt, berättar alla detaljer, är att hon är medveten om dem. Hon vidhåller motsättningen mellan sina intressen och arbetsgivarens. Än idag vet hon att hennes glädje över den lönearbetsfria måndagen även är arbetsgivarens glädje.

Ilse tvingas inte till deltid, arbetsgivaren har tid att vänta tills Ilse inte direkt märker det lilla ekonomiska hinder som hennes försörjningsplikt utgör. Chefens argument är inte den normativa uppfattningen att kvinnor bör passa sina barn mer än vad ett heltidsjobb tillåter. Chefen presenterar sig med en inkännande och noggrann tolkning

They wouldn't use them long words if they had to clean up after themselves!

Liz Mackie, teckning ur Sourcream, Sheba Feminist Publishers, London 1980.

av hennes behov, väl att märka hennes behov som mor och inte som försörjare. Det är det diskreta tvånget. Chefen lyckades med sin deltidstrategi och hon har alltjämt en nöjd anställd. Ilse vill inte byta idag.

I Ilses fall blir hennes försörjningsplikt mycket tydlig, både för henne själv och för oss, eftersom hon är ensamförsörjare i familjen medan hennes man studerar. Men principiellt gäller för alla lönearbetande kvinnor med barn att de efter att ha fött barn ska kombinera moderskapet med försörjningens funktioner.

Man kan knappast föreställa sig att en man skulle råka in i samma dilemma när han blir far, och absolut inte att en arbetsgivare medvetet sökte minska mannens inkomst genom att föreslå en nedskärning av arbetstiden. Män är tänkta som försörjare. Traditionen att ignorera kvinnornas försörjningsfunktion är däremot mycket stark, trots kvinnornas faktiska närvaro på arbetsmarknaden.

Karin – deltid som tolkning av kvinnlighet

Karin berättar sin historia och nämner att hon utbildade sig i företagsledning på

kvällskurs för sju år sedan. För att få klarhet i kronologin frågar vi om det var under hennes första äktenskap.

Karin: Ja, det var väl i övergångsperioden om man kan säga så.

Int: Hade det något med den att göra?

Karin: Nej, inget. Det har det inte.

Int: Hade det något att göra med att du tänkte på framtidsutsikterna?

Karin: Nej – jo. Jag måste erkänna att när jag gifte mig första gången så var jag nog mycket påverkad av miljön hemma. Min mor har varit hemma och det var som man liksom inte behövde kunna så mycket... (paus).

Int: Som kvinna?

Karin: Ja. Så där gick jag alltså på deltid med en gång, för nu var jag ju gift, så då skulle jag inte arbeta så mycket. Men efter ett par år tyckte jag att det inte var jag alls. Varför skulle jag följa reglerna när det inte var jag? Och så började jag med heltid.

Innan jag gick handelsutbildningen hade jag alltid gått på olika kurser... Så det har inget med mitt första äktenskap att göra. Det har alltså bara varit en personlig utveckling.

Karin nämner själv att hon tidigare jobbade deltid. Det beror inte på att vi här särskilt frågar efter arbetstid, vi följer en tråd kring sammanhanget mellan skilsmässa och utbildning. Hon kommer in på det för

att det dyker upp i minnet medan hon talar om denna period av livet. Det beror dels på att det är här som den kunskapsprocess som sker genom deltiden kronologiskt hör hemma, och dels på att hon samtidigt som hon berättar håller fast vid de ämnen hon på förhand fått veta att vi är intresserade av. Det är inte bara vi som intervjuare som tänker på att dra upp de olika ämnena, det gör den intervjuade också. Det är Karins kunskap om perspektivet i undersökningen som får henne att berätta att hon jobbade deltid när hon var gift första gången.

I Karins utläggning av sin egen historia var valet av deltid inte praktiskt grundat, utan var ett uttryck för hennes egen tolkning av sin kvinnlighet. Det är en kvinnlighet som Karin själv upplever som norm, hon har den också med hemifrån och har själv socialiserats i enlighet med den. Hennes egen erfarenhet av deltid då gör att hon byter åsikt och ändrar uppfattning om förhållandet mellan äktenskap och lönearbete för kvinnor.

Exemplarisk användning av intervjuer

I tolkningarna tar vi utgångspunkten i kortare avsnitt ur de i genomsnitt 80 sidor långa intervjuutskriften som finns från varje kvinna. Det görs mot bakgrund av en textnära helhetsanalys av varje berättelse, där vi försöker dra fram viktiga drag i hennes historia, handlingssätt och tolkning av de villkor hon är underkastad.

När Lissie i citatet ovan t ex uttrycker att hon är speciell så är det ett genomgående drag i hur hon karakteriserar sig själv. Iلسes pålitliga och konfliktmedvetna utläggning om arbetstiden är inte heller något tillfälligt, utan ett genomgående drag i hennes berättelse. Och när Karin framhäver sin personliga utveckling är det ett uttryck för bredare kunskapsprocesser och förändringar i hennes liv än vad som uttryckligen framkommer i citatklippet.

Likväl är det inte primärt de enskilda kvinnornas berättelser som vi är intresserade av. Helhetsanalysen av intervjuerna är avsedd som stöd för tolkningen av de mindre avsnitten i intervjuklippet, och till

ett exemplariskt urval av bestämda erfarenhetsprocesser i de enskilda kvinnornas liv.

Analysen av de kvalitativa intervjuerna ger möjlighet till mycket mer än analys av attityder för att konstatera om kvinnornas val är frivilligt eller ej. Utgångspunkten i kvinnornas beskrivningar av erfarenheterna möjliggör en processororienterad analys, som tar tag i komplexiteten i den enskildas liv, processerna och nyanserna här sedda i ljuset av vår problemställning arbetstidens bestämning.

Drivkraften och den röda tråden i framställningen är problemställningar, så som de utkristalliseras vid en textnära analys av bandutskriften. Det är alltså inte frågan om att utifrån genomläsningen av alla intervjuerna hittar det genomsnittliga, den minsta gemensamma nämnaren i drag som går igen hos de enskilda kvinnorna. Vi är inte intresserade av att hitta det som karakteriserar den typiska deltidsarbetande kvinnliga HK-aren.

Studiet av kvinnornas erfarenhetsprocesser kring bestämningen av arbetstiden ger insikt i de premisser som gäller för besluten och en insikt i de maktförhållanden som kvinnorna är underkastade.

Den status som den enskilda kvinnan får i framställningen är exemplet. Ett brottstycke av hennes liv – sett genom ett citat ur hennes egen berättelse – används för att det är typiskt för problemställningen.

Det sista citatet ur Iلسes berättelse har värde som exempel i en beskrivning av några arbetsgivares sätt att agera gentemot butiksanställda kvinnor.

Citatet från Marianne är exemplariskt för att problematisera myten om kvinnors eget val av deltid. Detta hänger inte bara samman med Mariannes egen tolkning av bakgrunden till sin arbetstid. Det är i analysen av hennes utsagor som alla premisserna blir tydliga. Denna analys styrs av vår teoretiska förståelse av kvinnoförtrycket, men samtidigt bidrar analysen till att vidareutveckla teorin. Härigenom äger en nyansering och konkret utveckling rum av såväl kunskapen om kvinnornas samhälle-

liga betingelser som om kvinnornas egna handlingsätt och egen medvetenhet.

Översättning: Birgitta Tulin

LITTE R A T U R

- Acker Joan & Esseveld Joke, 'Problemstillinger i kvinneforskningen. Rapport fra et forsøk på å praktisere det vi preker' i: Holter Harriet & Kalleberg Ragnvald (red), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, Oslo 1982.
- Balbo Laura, 'Crazy Quilts: Rethinking the Welfare State Debate from a Woman's Perspective'. (Opubl.)
- Becker Schmidt Regina mfl, 'Frauenarbeit in der Fabrik – Betriebliche Sozialisation als Lernprozess' samt 'Familienarbeit in proletarischen Lebenszusammenhang', *Beiträge zur Marxschen Theorie*, 14, Frankfurt am Main 1981. Den första artikeln översatt i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1982:2.
- Broch T (red), *Kvalitative metoder i dansk samfunnsforskning*. Nyt fra samfunnsvidenskaberne, 50, 1979.
- Fog Jette, *Kvindelige industriarbejderes dagligdag – belyst ved interview*, Arbejdsnotat 7 til Lavindkomstkommissionen, 1979.
- Grele Ronald, 'Movement Without Aim: Methodological and Theoretical Problems in Oral History', *Envelope of Sound*, Chicago 1975.
- Grele Ronald, 'A Surmisable Variety: Interdisciplinary and Oral Testimony', *American Quarterly*, vol XXVII, nr 3, 1975.
- Grele Ronald, 'Listen to Their Voices', *Oral History*, vol 7, nr 1.
- Howe Kapp Louise, *Pink Collar Workers*, New York 1977.
- Oakley Ann, 'Interviewing Women: A Contradiction in Terms', i: Roberts Helen (red), *Doing Feminist Research*, London 1981.
- Smith Dorothy, 'A Sociology for Women', i: Sherman J & Beck E, *The Prison of Sex. Essays in the Sociology of Knowledge*, Wisconsin Press 1979.
- Stistrup Jensen Merete, 'Interviewet som tekst' (opubl.)
- Westcott Marcia, 'Feminist Criticism of the Social Sciences', *Harvard Educational Review*, vol 49, nr 4, 1979.

S U M M A R Y

The Interview as Production of Knowledge

The article focuses on the methodological and analytical aspects of a qualitative interview

study of 40 women working in shops and offices. This study is part of a project which is examining women's lives and working hours and in particular part time work.

We introduce the article with part of a transcribed interview, after which we discuss the ways in which we conducted the interview and take a closer look at the analytical use of interviews in the project. The interview is a *dialogue* in everyday language which has the advantage of reflecting the thought processes of the women interviewed. A necessary requirement for the interview is mutual trust. While the interviews are thematically structured, the dialogue is spontaneous. The themes included are women's lives in terms of both work and family – seen against the background of their working hours and how these hours are decided upon.

The interview situation itself is seen as a '*free space*' in so far as the dialogue will not be used institutionally within the women's lives by, for example, the employer or trade union.

Following this, the validity and reliability which can be ascribed to this type of interview is discussed. Our point is that the *relation between the interviewer and the interviewee* is part of the interview itself, which reappears in the transcripts of the taped dialogues and which must be included in the analysis. This is clarified in the analyses of parts of the interviews where we discuss the relationship between the interview situation and the interviewee's reality (see drawing in the text).

The interviews are structured around the women's *daily activities*. In this article, some of the women's experiences are concretized in the decisions about working hours. *Part time work* mirrors both the complexities in women's life situations and the employer's need for a flexible labour force. At the same time, part time work can be seen by some as their interpretation of femininity.

We finish the article by sketching the advantages of qualitative analysis in that it allows one to describe and capture the complexities of individual women's lives rather than the average being presented as an expression of the typical lives of women.

Brita Foged
Ankersgade 9
8000 Århus C
Denmark

Randi Markussen
Sct. Paulsgade 7
8000 Århus C
Denmark